

Рене Гremo, *Громогласно амазонство једне холандске фрајле: Жана Меркус (Jeanne Merkus) у Херцеговини и Србији за време устанка и рата 1875–76. Грађа и прилози, Архив Републике Српске и Удружење архивских радника Републике Српске, Бањалука 2023, стр. 631*

Архив Републике Српске и Удружење архивских радника Републике Српске објавили су књигу “Громогласно амазонство једне холандске фрајле: Жана Меркус (Jeanne Merkus) у Херцеговини и Србији за време устанка и рата 1875–76. Грађа и прилози”. Књигу је приредио, предговор и део прилога написао Рене Гremo (René Grémaux).

Српски устанак у Херцеговини 1875. је на ширем плану отворио Источно питање и изазвао пажњу тадашње јавности. Геополитички интереси Аустрије и Русије и национални интереси покорених Срба били су у супротности. Судбина хришћанског народа емотивно је дотицала слободољубиве појединце. Рене Гremo је три деценије трагао за подацима везаним за живот и рад Жане Меркус (1839–1897), заборављене и контроверзне холандске даме која се везала за драматична дешавања у Херцеговини и Србији. Жана Меркус је део добровољачког покрета који је заплуснуо не само српски национални простор већ и Европу. Војни сукоб устаника против Османлија привукао је стотине добровољаца из Европе, међу којима је било идеалиста, авантуриста и профитера жељних материјалне награде. Разноврсна група странаца исказала је спремност да се жртвује за слободу хришћана у Босни и Херцеговини. Жана Меркус је занимљива личност јер је богата жена у мушком друштву привукла пажњу савременика и извештача са ратишта у Херцеговини и Србији. Уместо по баловима и салонима, она је одабрала да део себе остави на драматичном и трагичном подручју.

Уводна реч аутора и приређивача указује на загонетну даму која је могла доживети судбину многих безимених јунака да Рене Гremo није уложио труд да је извуче из заборава.

Аутор је рад поделио у три значајне целине. Прва је *Примарна грађа* (29–224), која садржи текстове из штампе и остале периодике (1876–1877), рукописну и објављену изворну грађу. Новински извештаји су имали различит приступ, варирали су од успутног до опширног. У време ратних дешавања била је блиска са Мићом Љубибратићем, великим јунаком устаничке Херцеговине,

чије су активности будно праћене. Меркусова је Љубибратићев финансијер, саборац и сапутник. Господин Гremo је у својој збирци сабрао 2.251 новински запис у периоду 1875–1877, највише написан на немачком, енглеском, холандском, француском, италијанском, српском и руском, од којих су у овом зборнику углавном представљени записи на словенским језицима. Прегледана је примарна грађа Личног фонда Миће Љубибратића (Архив Херцеговине у Мостару и Архив Републике Српске у Требињу), неки фондови у Архиву САНУ, у Котору, Херцег Новом... Личности везане за Жану су Мићо Љубибратић, Мара Љубибратић, Вук Врчевић, Андра Книћанин, Милева Алимпић, Никола I Петровић-Његош, Владимир Јовановић, Владан Ђорђевић, Хамдија Капићић...

Други део – *Секундарна грађа* (225–528) – је најобимнији и садржи различите радове југословенске историографије који прате појаве везане за деловање Жане Меркус. Читава галерија имена пратила је живот енигматичне Холанђанке: Ђорђе Поповић, Јован Скерлић, Грга Новак, Васиљ Поповић, Никола Стојановић, Фердо Хауптман... Аутор је у зборник уврстио и своје прилоге које је почео да објављује од 1997.

Трећи део, *Терцијарна грађа* (529–612), бави се поезијом и прозом. Значајно место има и ликовна грађа изражена кроз цртеже, фотографије личности тог периода. Поред извора и литературе, дат је и индекс значајнијих личности.

Аутор је одабрао из богатог живота Жане Маркус драматични балкански период, дат кроз расположива изворна документа. Показало се да је она препуна човекољубља, богата новцем, верски мотивисана, ратоборна на бојном пољу и свакодневној реторици. Велика хероина из богатог света, очарана јунаштвом малог народа, поистоветила се са српским јунацима. Аутор је показао велику храброст да се упусти у истраживање улоге једне жене у преломном моменту српске историје.

Може се рећи за обе поменуте књиге да су капитални допринос изучавању националне историје, утолико значајне што се тиме бави један странац. Рене Гremo је прикупио и сачинио два зборника радова посвећених дешавањима у Херцеговини. Кроз животе два јунака, Мића Љубибратића и Жане Меркус, приближио нам је време које не сме бити маргинализовано.

Мара Шовљаков
Футог